

Dénes (Grósz) Sándor

Szakmája szerint jogász volt, de nem gyakorolta mesterségét. Mint újságíró, mint szerkesztő, mint író dolgozott és ezeken a területeken jelentőset alkotott. 1908-tól kötelezte el magát a Szamos című szatmárnémeti újságnál. 1913-tól megválasztják a törvényhatósági bizottság tagjává. A két világháború között a legnehezebb időkben állt ki az emberi szabadságjogokért. A Romániai Népkisebbségi Újságíró Szervezet és Szatmárnémetiben a Kölcsey Irodalmi Kör alelnöke. 1944-ben Auschwitzban halt meg.

Családi események

Dénes Sándor, izraelita vallású család gyermeke, 1880. szeptember 1-én született Mikolában. Szülei: Grósz Emánuel, Alter Nina. 1912. november 24-én feleségül vette Deutsch Mór kereskedő lányát, Bellát, Bródy Sándor unokahúgát. Ebben az időben Dénes Sándor lakása a Rákóczi utca 7. szám alatt volt. Deutsch Bella adatai: 1890. január 28. Szatmárnémeti, izraelita vallású. A Deutsch család is a Rákóczi utcában lakott. Szülei: Deutsch Mór és Bródy Johanna. A házasságkötés tanúi: Huszár Aladár (Szatmárnémeti, Bercsényi utca 3.), és Mayer Károly (Szatmárnémeti, Vörösmarty utca 3.). A házasságkötő dr. Lénárd István volt.

A házasságból két lány született, Kató és Anna a család ekkor már a Petőfi Sándor utca 1. sz. házban lakott.

A Grószból Dénes

Grósz Sándor Gimnáziumi tanulmányait Szatmárnémetiben a Kir. Kat. Főgimnáziumban kezdte. Az 1893/94-es tanévben a negyedik gimnazista tanulónak jeles osztályzata nincs, de jó: vallástanból, magyar és német nyelvből, mennyiségtanból és testgyakorlatból. Latinból, történelemből, természetrajzból és rajzból csak elégségesre futja. Az 1896/97-es tanévben elkezdte a hetedik osztályt, de valamilyen ok miatt kizárták. A szülők Máramaroszigetre viszik a kamaszt, ott sikerül befejeznie tanulmányait. Először Debrecenben, majd Pesten jogot tanult. Debreceni újságíróskodása idején (1901) Adynak volt munkatársa a Debreceni Ellenőrnél, és a Debrecen szerkesztőségében. A két lehetetlen közül

– a világ megtanulása és a világ megváltoztatása – az utóbbit választja és próbálja élete végéig végrehajtani.

Az érettségi bizonyítványon és az első joghallgatói évekről szóló bizonyítványon Debrecenben, még a Grósz vezetéknév szerepelt. Egy tárcával Budapestre utazott a Magyar Hírlaphoz, ahol Pakots József főszerkesztő kijelentette, hogy ilyen névvel, mint Grósz Sándor nem lehet valaki újságíró ennél a lapnál. Ekkor változtatta meg a nevét. Erre így emlékezik: „Néhai Dénes Lajos szatmári királyi ügyész gyakran járt ki a falumba és sokszor biztatta tréfásan az édesapámat: Meg kell magyarosítani a fiú nevét! Aki magyar, a neve is legyen magyar. Vállalom a keresztapaságot. Hát Dénes lettem.” A Debrecenben sikeresen folytatott újságírói pályát a fővárosban folytatta, nem kisebb sikerrel. Pesten radikális polgári lapoknál dolgozott: Magyar Hírlap, A Nap szerkesztőjeként, a Borsszem Jankónál, a Világnál. Az Estnek megindulása óta munkatársa és az első világháború idején haditudósítója. Ady Endre, Szép Ernő, Bródy Sándor tüntette ki barátságával.

Az újságíró

1907-ben hazajött és Nagy Mihály ügyvéddel megindította a Halmi c. hetilapot. 1908-tól harminc éven át a Szamos című napilap szerkesztője, illetve főszerkesztője, a Cimbora c. gyermeklap felelős szerkesztője. A város újságírásának történetében az egyik legnépszerűbb szerkesztő.

1910-ben a Szamos szerkesztőség és kiadóhivatal Rákóczi utca 9. sz. főszerkesztő dr. Tanódy Endre, felelősszerkesztő ifj. Litteczky Endre, segédszerkesztő, majd ez év februárjától pedig szerkesztő Dénes Sándor. Munkatársként szerepel dr. Nagy Vincze a későbbi belügyminiszter.

Úgy tűnik 1912-ben váltani akar, mert felelős szerkesztője a rövid életű Új Szatmár c. napilapnak. 1912. február 15-én Ellenzék címmel tervezték a napilap beindítását. A radikális irányú új lap főszerkesztője a tervek szerint dr. Tanódy Endre ügyvéd, felelős szerkesztője Dénes Sándor és Kaczér Ignác a későbbi nagysikerű író. A nyomda a Rákóczi utcában a református egyház épületében volt. A megjelenés előtti napokban változtatták meg az eredetileg Ellenzék nevet Új Szatmárra.

Még ebben az évben politikai napilap lesz a Szamos. Visszacsbíjtják Dénes Sándort, ő lesz a felelősszerkesztője és résztulajdonosa is. Az első világháború idején kimegy a harctérre, ott készít riportokat lapja számára is.

Dénes Sándor a harmincas évektől a Brassói Lapoknak is munkatársa és a Szatmárnémetiben nyomtatott Cimbora című gyermeklap felelős szerkesztője.

A 25. évforduló

1926. január 26-án emlékezett meg Szatmárnémeti lakossága Dénes Sándor főszerkesztő újságírói munkásságának 25. évfordulójáról. Az ünnepség első része a színházban zajlott le, ahol az erdélyi újságírók színe-java köszöntötte az ünnepeltet. 13 órakor a Kaszinó nagytermében fogadást tartott Dénes Sándor.

Kolozsváron az Ellenzék egyik lapszáma Szatmárnémetiről ír. A cikk szerzője nem túl derűs képet fest a városról. „Ennek a városnak nincs egy megállapodott tekintélye, de tekintélyesei annál számosabban vannak. Egyetlen fix pont volna talán a Dénes Sándor személye, aki huszonöt éve csinál lapot Szatmáron, s ennyi idő alatt ráért bölcsen megtanulni, hogy mit nem szabad itt megírni. Lapja, a jó öreg Szamos, orákulum. Nem győzik szidni, tehát egyik legjobban menő sajtóorgánium a csatolt területeken, mert olvasni, aztán mindenki olvassa. Lélegzetet venni Szatmáron anélkül, hogy aznap Szamost ne olvastál volna, legalábbis vakmerőség.” Az Ellenzék cikkírója sokat elmond a városról és annak szellemi életét markánsan befolyásoló Dénes Sándor szerkesztette kedvenc lapjáról. A főszerkesztő tehát közvélemény formáló kisugárzó személyiség volt.

A Művészház és a Múteremház megnyitása

A Művészház szatmárnémeti zászlóbontása 1911. május 9-én történt. Tulajdonképpen képtár és múzeum létrehozását jelentette a Művészház, melynek feladata a szatmári kulturális örökség felkutatása, összegyűjtése. Ezt a munkát csak a legkiválóbb emberekre lehetett bízni. A díszelnök maga a megyéspüspök dr. Boromissza Tibor, elnök dr. Vajay Károly kir. tanácsos, polgármester. Az igazgatósági tagok között ott találjuk Dénes Sándort, a nagy népszerűségnek örvendő zsidó újságírót. A választmányban megint csak a város legkiválóbbjai mellett ott vannak a legkiválóbbak, mint dr. Rosenfeld József, dr. Dénes Viktor, dr. Fekete Sámuel, dr. Fischer József, Rooz Samuné, Reuter Lajosné, dr. Steinfeld Géza. Ez a gesztus a zsidóság részéről mintegy bizonyítja, hogy számukra a magyar kultúra sorsa és alakulása nem közömbös, éppen úgy magukénak érzik, mint a magyarság.

A két világháború közötti időkben Dénes Sándor nélkülözhetetlen személyisége volt a város közművelődési eseményinek. A Művészház szatmárnémeti zászlóbontása után két évvel a Szamos 1913. XII. 6. számában a Múteremház kiállításának megnyitásáról tudósít. „Vasárnap de 11 órakor veszik át a Múteremház művészei, Papp Aurél és Litteczky Endre, a Kossuth kert Kispavillonját. Ugyanekkor lesz a Múteremházi képzőművészeti kiállítás megnyitása. A megnyitón a budapesti festőművészek képviselőjében megjelenik Lázár Béla, az Ernst Múzeum igazgatója, aki előadást fog tartani az első szatmári tárlat jelentőségéről. Az ünnepélyes megnyitón csupán meghívott vendégek vehetnek részt, a kiállítás egyéb napjain a belépődíj 1 K., katalógus 30 fillér. E helyen említjük meg, hogy a Mozi Élet szombati száma művészeti programjához híven, képzőművészeti számot ad, amelyben Dénes Sándor, Edelmann I., Halász Sándor, Litteczky Endre és Popp Aurél írnak cikkeket. A december 7.-i ünnepélyes megnyitásra belépőjegyet a Dianna drogériában, a Rákóczi utcai trafikban, Ragályi Kálmánál, Huszár Aladárnál, és Reizer Jánosnál lehet kapni.”

A lovag

Zajos életet folytatott Dénes Sándor. Három alkalommal büntették meg párbaj vétsége miatt. Többször pénzbüntetésre is ítélték polgári személyekkel történt összeütközéseier. Mindezek nem ártottak, inkább használtak a népszerűségének. Íme az egyik történet:

1911. Szilveszter éjszakáján a Pannóniában nagy multság volt. Román fiatalok hatoltak a terembe, közli a Szamos újságban Dénes Sándor szerkesztő. Randalíroztak, hogy a multságot megzavarják. 1912 januárjában, a Szamosban közölt szilveszteri tudósítását egy román csoport sértőnek érzi, ezért ők: dr. Darabánth István, dr. Szilvássy Gusztáv, dr. Papp Mihály és Sztán Miklós, elégtételt kérnek Dénes Sándortól. 1912. január 6-án az Északkelet c. napilapból megtudjuk, hogy Papp Mihály ügyvédjelölt, a beszámoló miatti felháborodásában, párbajra hívta ki a zsidó Dénes Sándort. A párbaj a Zellinger Adolf (Zrínyi utca) tánctermeben zajlott le. Az első összecsapásnál mindkét fél könnyebben megsérült. A további harcot Bartha Károly rendőrőrmester állította meg, számol be az Északkelet a lovagias eseményről.

Könyvei

1909-ben megjelent kötete (Színes riportok) kapcsán így ír a korabeli kritika: „Volt újság Szatmáron ő előtte is, meg is írták, de újságíró nem akadt egy sem... Az újságíró mindent meglátó szemével.. valami ismeretlen hatodik érzékszervvel, tudja kivenni a mindennapi események közül azokat, amelyek mindenkit érdekelnek, - s tárcái, novellái sem egyebek, mint megjelenített riportok...”

Egy komitácsi újságíró feljegyzései címmel jelenteti meg kötetben harctéri riportjait 1915-ben Szatmárnémetiben. A könyvhöz nem kisebb személyiség ír előszót, mint Bródy Sándor.

Az Újságot írók c. könyve 1928-ban jelent meg először Szatmárnémetiben, majd 1930-ban újabb kiadást ért meg, melyben őszinte szakmai vallomást tesz és felidézi az Adyval, Szép Ernővel, valamint rokonával, Bródy Sándorral való találkozásait. A második kiadást is hamar elkapkodták.

Kapcsolatai a politikával

Nem csak mint újságíró került kapcsolatba a politikával. Képviselőházi választások idején dr. Paál Árpád képviselőjelölt kampányát vezette.

A világ megváltoztatásáért tett fáradozásait nem vette jó néven a hatalom. 1933. novemberében egyhónapi fogházra ítélték, mint a Szamos felelős szerkesztőjét, akit a románság elleni izgatásban mondtak ki bűnösnek a Sínfalván és Magyarigenben történt eseményekről készített tudósításai miatt. A bírák szerint az ország belső rendje ellen történt izgatás vétkét is elkövette Dénes Sándor.

1935. májusában Dénes Sándort, a Szamos főszerkesztőjét ismét egyhónapi fogházra ítélték a románság és a rendszer elleni izgatás vádjával.

A társadalmi munkás

Egy sor társadalmi munkát is elvállalt: alelnöke az Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságíró Szervezetnek, elnöke a Magyar Párt kulturbizottságának, elnöke a Szatmári Újságíró Klubnak, alelnöke a Kölcsey Körnek, elnöke a Zsidó Árvagondozó szatmári kuratóriumának, alelnöke a Színházbarátok Társaságának, tagja Szatmár Vármegye Törvényhatósági Bizottságának, tagja a vármegyei nagytanácsnak.

1929. márciusban a Petőfi utca (Petru Rares) 1. sz. alatti épület hatalmas földszinti termében megnyílt az Újságíró Klub (ÚK). Célja: a szatmárnémeti szellemi és művelődési élet fellendítése. Az ÚK nem politizál. Az értelmiségiek szatmárnémeti szigete. „Akik a megnyitón jelen voltak látták, hogy az ÚK életképes és megfelel a várakozásnak. Akik itt lesznek jól fogják érezni magukat“ mondta Dénes Sándor a Szatmári Újságíró Klub elnöke. A falakon Zolnay Géza és Tóth Gyula képei és Friedmanné szőnyeggyárának remekei láthatók. A megnyitó utáni első rendezvényt társasvacsora követte, amelynek díszvendége Rátkai Márton színművész volt. A következő hónapban, áprilisban, Tabéry Géza volt az ÚK vendége.

Dénes Sándor Bródy Sándorról

Dénes Sándor örökítette meg Bródy Sándor szatmári kötődését. Az egyik visszaemlékezéséből idézünk:

„... Még vannak, akik emlékeznek rá, hogy az őt gyakran felkereső - Sárga doktorral - vitázott, s ha a vitában, írásban sziesztát tartott, akkor belémarkolt a hegy (Szatmárhegy, cs cs) tömör, agyagos sarába és pompás figurákat mintázott. De az agyagnak nem volt elég tüze, rugalmassága, hogy Bródy Sándornak hagyományokat ostromló érzéseit, indulatait megőrizze. Az agyagfigurák visszagyúródtak sárrá, tollat fogott, amelytől a sár is aranyszavú keményen zengő ércé változott... Szerette, második szülőföldjeként imádta Szatmár városát. Írásaiban gyakran emlékezett meg melegen róla, ahol szerettei éltek, ahol édesanyja, özv. Bródy Jakabné született Blau Katalin 92 éves korában csendesen, okosan, hogy senkinek terhére ne legyen, elaludt s a vasúton túli kőfállal kerített temetőben alussza örök álmát... Szerette ezt a várost, a sárgára festett családi házat a Rákóczi utcában, az udvarán bódító illatú orgonáit, fehérlevelű juharfáit, meg az öreg dadát, aki hat gyermeket dajkált végig a családban... mohón fogyasztott életörömök fáradalmi után előzetes bejelentés, híradás nélkül, mintha csak a tegnap utazott volna el, be-beállított, s ha Budapest szava, zaja visszahívta, egyetlen búcsú nélkül, mintha csak a szomszédba menne, elutazott... Legutóbb

1918. nyarán járt itt s egész délelőttöket töltött az akkor még kezdetleges, de idillien csöndes és kellemes strandon...”

Dénes Sándor és Ady Endre

Ady Endre, Siposs Béla, Kemény Emil és Dénes Sándor a négy joghallgató Debrecenben a József Főherceg utcában lakott két egymásba nyíló szobában. A korukhoz képest mindannyian következetes fiatal emberek „évekig ragaszkodtunk a jogakadémia egy és ugyanazon évfolyamához, miként a vénkisasszony az éveit számához”. Mind a négyen másod és harmadéves jogászok voltak. A lakásban senkinek nem volt meg a kijelölt helye, ágya sem. „A hazaérkezés sorrendjében feküdt mindenki az ágyra vagy, ha később jött a díványra.” A fiúkat jobban vonzotta a Debreceni Ellenőr, vagy a Debrecen szerkesztősége, ahol korrektori munkát is vállaltak.

„Szóval bekerültem a Debreceni Ellenőrhöz Ady Endre mellé korrektornak, havi nyolc forint fizetésért.” emlékezik Dénes Sándor... „Akkoriban írt még Ady Endre vezércikkeket, verseket, riportokat és humort, ez utóbbit – dyb – aláírással, az Ady Bandi rövidítésből” Azonban a korrektornak sem káptalan a feje. Ady Endre, hogy munkatársát nagyobb odafigyelésre sarkallja minden egyes újságban maradt hibáért 10 fillér levonást alkalmazott a szerkesztőségi boralap javára. Dénes Sándor fizetéséből olyan szép összeg gyűlt a boralapba, hogy Adyval hajnalig tartó mulatásra futotta. Ennek a bulinak irodalmi lenyomata is maradt, mert azon az éjszakán írta a költő azt a verset, amelynek refrénje „Édesanyám lelkem,/ Sirasson meg engem”.

Egy mási történet a debreceni színház egyik előadásának szünetében indul, amikor Ady összeszólalkozik Geréb Pállal, Debrecen legerősebb emberével és egyik legjobb vívójával. Párbajra került sor. Hamar ment az abban az időben. Nem volt jogász, akinek párbaja nem lett volna. „Ady vadul vágott neki hatalmas ellenfelének, aki elébe ugrott a támadásnak és lapos ütést mért Ady fejére. Egy tallérnyi nagyságú helyen kiszakadt a fejbőre hajastól együtt.” Bekötözték, majd így szólt: „Büszke lesz még Geréb Pali az ellenfelére.”

Végezetül egy vers megszületésének történetét idézzük. Az elsőéves Dénes Sándor szíve bálványa nem kívánt tőle kincseket, sem hőstetteket, de még azt sem, hogy a joghallgató az alapvizsgát letegye, hanem egy verset, amelyben megénekli a tánciskolát, amelynek központi személye éppen a megrendelő kisasszony. A bajba jutott Dénes Sándoron, saját bevallása szerint Ady Endre segített. Megírta a verset, amely aztán a Dénes Sándor neve alatt jelent meg. 1922. január 27-én Dénes Sándor már régen a Szamos napilap felelős szerkesztője, nem csak visszaemlékezik, hanem hozza is az Ady verset, amely a Debrecen című lapban jelent meg a Dénes Sándor neve alatt.

Tánciskolában

Úgy történt: a tánciskolában
Együtt táncoltunk, ön meg én.
Hogy így történt, a maga vétke,
Hisz volt ott nálam szebb legény.
Mindegy! Magára vessen érte
S e versért is Önt éri vád!
Önnek ígértem meg, hogy versemben
Zengem meg a tánciskolát.

S, hogy itt ülök most, eltűnődöm...
Ez az ígéret mily nehéz:
Eszembe jut haj! Annyi édes arc!

És annyi édes flörtölés.
Széke és barna angyalarcok
Mosolyognak kedvesen reám
És közöttük egy édes arcú
Egy aranyos kis fess leány....

A hajánál van tán barnább is,
Igézőbb szem is van talán
És megbocsásson, e körülmény
Elöttem örökké talány:
Mert hisz ott a tánciskolában
Sok szép lány volt – meglehet,
De ki velem verset íratott,
Nekem legszebb, legkedvesebb.

A kisasszony minden bizonnyal büszkén vállalta a Dénes Sándor múzsája szerepet, de milyen büszke lett volna, ha tudja, hogy az általa rendelt verset maga Ady Endre írta. Mi pedig köszönjük Dénes Sándornak, hogy a neve alatt megjelent verset visszaadta jogos tulajdonosának Ady Endrének.

Harcban a magyarságáért

1933. novemberében egyhónapi fogházra ítélték Dénes Sándort, mint a Szamos felelős szerkesztőjét, akit a románság elleni izgatásban mondtak ki bűnösnek a Színfalván és Magyarigenben történt eseményekről készített tudósítása kapcsán, az ország belső rendje ellen történt izgatásban.

1935. májusában Dénes Sándort, a Szamos főszerkesztőjét egyhónapi fogházra ítélték a románság és a rendszer elleni izgatás vádjával. Az erdélyi magyarság életerejének nagy részét önvédelemre, kultúrájának megtartására fordított. Így volt ez a két világháború közötti időszakban is. Ebben az önvédelmi harcban Szatmárnémetiben Dénes Sándor is kivette részét. A Szamos 1929. október 20. számából arról a csatavesztésről értesülünk, ami a zeneiskoláért és annak világhírű igazgatójáért Bendiner Nándorért zajlott. Miután az ideiglenes bizottság egyszerűen bezárta az igazgató előtt az iskola kapuját, Bendiner Nándor lemondott a Városi Zenede igazgatói állásáról. Bendiner megpróbálta Bukarestben orvosolni a sérelmeit, azonban ott is visszautasították. Ezek után következett a lemondás az igazgatói tisztségről. A helyi tanács ezzel nem elégedett meg. A tanártól is meg akartak szabadulni. A becsapott és elűzött igazgató-tanár elhagyta a várost és Budapestre költözött. Megbízta Dénes Sándort érdekeinek képviselőjével. A hatalom újabb lemondást kért Bendinertől, amelyben az igazgatói, tanári állásról úgy mondjon le, hogy semmiféle anyagi követelménnyel nem lép fel a hatalommal szemben. Nem volt más megoldás 1929. november 1-től Bendiner Nándor az európai hírű zongoraművész és pedagógusnak el kellett hagynia az országot és városunkat. Az érte harcoló Dénes Sándor számtalan rágalom, fenyegetés érte azokban a hónapokban.

Harc az európaiságért

Trianon után nap mint nap csatázni kellett olyan közművelődési intézmények megtartásáért is, amelyek nemzeti hovatartozástól függetlenül szolgálták Szatmárnémeti polgárait. Így számtalan ellenézés közepette harcoltak a Zenekedvelők Egyesülete megtartásáért. Végre 1923. november 4-én, vasárnap közgyűlést tartott a Zenekedvelők Egyesülete. A beszámolójukból kiderült, hogy erre a hangverseny idényre biztosítva van az Egyesület, és ez által a Filharmonikus zenekar működőképessége. Hoffmann Ferenc, Dénes Sándor és Halász Bözsike jóvoltából sikerült 288 tagot toborozni, ez pedig garancia három

hangverseny megtartására. Megválasztották a vezetősége, így: díszelnök: Cantuniari prefektus, elnök: Ferencz Ágoston polgármester. Alelnökök: dr. Papp Mihály, dr. Tanódy Márton, Pop Darius, dr. Lehótczky János, dr. Dosa Teofil, Dumitrescu rendőrprefektus, dr. Suta János. Igazgató dr. Havas Miklós, igazgatóhelyettes: Szőke Lajos. Íme hányan jutottak különböző tisztségekhez és megmaradt a Zenekedvelők Egyesülete hála annak a három embernek, akik végig kalapolták a várost az Egyesület fenntartásának biztosításáért.

Az európaiságért vívott harcához humánus megnyilvánulásai közül a zsidó újságíró néhány meleghangú sorát idézzük a Szamos napilapban 1927. október 16. számából, amelyben Dénes Sándor dr. Boromissza Tibort a szatmári egyházmegye 87 éves püspökét látogatja meg és az alábbiakat írja: „A püspöki palotának a Színház közre néző ablakán besüt a nyári ragyogásban elfáradt őszi nap és sugarai bearanyozzák a püspöki hálószoba ódon, kápláni egyszerűségű bútorait...”

Dénes Sándor és a színház

A fiatal Dénes Sándor, mint színpadi szerző rangos társaságban mutatkozott be Nagyváradon 1902. szeptember 27-én. Szenzációt jelentett az az este, melyen a helyi publicisták egyfelvonásosait kötötték csokorba: Bíró Lajos és Dénes Sándor színjátéka mellett ekkor került színre Ady Endrének A műhelyben című színjátéka. Aki ilyen társaságban kezdi, mint Dénes Sándor, a színpadi szerzőséget joggal táplál szép reményeket ezen a téren is. Hármójuk közül csak Bíró Lajos vált ismert és elismert színpadi szerzővé. Dénes Sándor azonban örökre eljegyezte magát a színházzal. A Heves Béla korszakból (1908-1914) maradt ránk egy feljegyzés is arról, hogy a Városi Színházban a jobb oldal 1-es széken a Szamos főszerkesztője Dénes Sándor ült.

Sikeres színpadi szerző lehetett, hiszen 1922/1923 évadban a Szamos főszerkesztőjének, Dénes Sándornak a darabjával a Fő a beosztás című egyfelvonásossal, zárták a színi évadot a karszemélyzet javára. Jutalomjátékképpen igyekeztek olyan darabot műsorra tűzni, amelyre megtelt a színház. Ezúttal ilyen kiválasztott volt Dénes Sándor: Fő a beosztás című darabja.

Még az 1910/1911. színi évad elején Dénes Sándor újságíró és Mátrai Kálmán színész színházi újságot indítottak A Függyöny címmel. Az 1910. december elsejétől hetenként megjelent újság a következő hét műsorát és színlapjait tartalmazta, valamint a színre kerülő darabok tartalmát. A színházi téma holdudvarába tartozó, vagy oda illeszthető különböző szórakozást nyújtó rovatok mellett (kulisszák mögötti hírek, apró pletykák, intimitások), ott volt a lap igazi fenntartója a hirdetés. Legalábbis ma így gondoljuk, mégis A Függyöny a második szám után, anyagi gondok miatt 1911. január 4-én megszűnt.

Első szóra ugrott, ha a szatmári magyar színjátszásért tehetett bármilyen csekélységet. 1921/1922-ben: Megemlékezett a színház és a közönség Rákosi Ferenc színészi pályájának 35. évfordulójáról. A nézőtér mindkét alkalommal zsúfolásig megtelt, a rivalda lámpái kigyúltak, a zenekar tuszt húzott, a függöny felgördült és ott állt a színpadon pályatársaival és az üdvözlőkkel körülvéve a magyar színészet öreg harcosa Rákosi Ferenc. Először Szabadkay József üdvözölte az ünnepeletet és átnyújtotta a szatmári nyomdászok ajándékát: a jubiláris előadásnak aranybetűkkel selyemre nyomott színlapját. Weismüller Mihály karmester az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület megbízásából üdvözölte Rákosit és felolvasra az aradi és a nagyváradai színigazgatók üdvözlő táviratát. Dénes Sándor szerkesztő a sajtó nevében mondott üdvözlő szavakat.

Számtalan alkalommal vállalt ilyen szerepet a Szatmárnémetiben évfordulót ünneplő színészek felkérésére.

Mint konferanszié nem egy szilveszteri kabarét vezetett. Példa erre 1921/1922-ben: „A szilveszteri kabarét Dénes Sándor konferálta” De színi évadnyitón is vállalt szerepet. Pl. 1929/1930. évad megnyitója: „Ebben az évadban a Magyar Párt helyi elnöke Sárközi Lajos

nyitotta meg a színi évadot, majd a Jótékony Nőegylet nevében Kótay Pálné, és végül Dénes Sándor a Szamos napilap felelős szerkesztője mondott beszédet. Ilyen ünnepélyes évadnyitásra ritkán került sor az elmúlt évtizedek során.” írja a tudósító.

A színikritikus

Dénes Sándor színházi kritikáiról is kell röviden szólnunk. A kiváló tollú újságíró, író, pontosan tudta, hogy kik az olvasói. Szellemes pimaszsággal, ahogy azt csak tőle tudta elfogadni színész és közönség, (mert, ha kellett kíméletlenül szolt a színházi közönségről is), vállalta e játékban a harmadik szereplő, a kritikus szerepét és sorsát. Ő akkor nem közönség, nem újságíró, nem író volt, hanem kritikus. A kritikus elmesélte a darab történetét. Kíméletlenül alkotott véleményt a műről. Alaposan elemezve a szereplőket, a szerepeket. A színészekkel szemben volt talán legelnézőbb, bár tudott kegyetlen is lenni. Sohasem süllyedt le a személyeskedő, kötekedő, gőgös hírlapírók szintjére, amilyen sok munkatársa volt abban az időben.

A színésszel való együttérzésének példázására idézzük a Szamos 1911. február 16/38. számában megjelent írása ide vonatkozó részét:

"... a vidéki kritikus sokszor elfelejti, hogy szegény vidéki színész ma este operettet játszik, holnap népszínművet, holnapután drámát, azután francia vígjátékot, és nem egy embernek, hanem hatnak kellene lennie ahhoz, hogy minden egyes darab keretében olyan kidolgozott, átértett alakítást nyújthasson, mint például a pesti színész, akinek hetek állnak rendelkezésére, hogy egy-egy szerepét kidolgozhassa, nem is szólva arról, hogy egy-egy szerepét ötvenszer- százszor játssza el anélkül, hogy időközben más szerep kidolgozásával kellene munkaerejét megosztania... Eszembe jutott az, hogy ki veszi védelmébe a szegény színészt, akit a kritika részéről ér méltatlan támadás? Ki azonosítja magát övele? Ki tömörül ő köréje? És ki nyújt neki módot arra, hogy kivédje a jogtalan inzultust?"

Dénes Sándorra a legkisebb szervezési zavarok esetén a néző védelmében szembeszállt a társulat igazgatójával és ha kellett a színi bizottsággal. Előítélet nélkül bíralt és dicsért. Ugyanazt a színész fenntartás nélkül tudta megdicsérni, akit egy másik, sikerületlen alakításáért elmarasztalt.

A színházi tudósító olykor szükségét érezte annak, hogy nem csak a színpadon történeteket, hanem a nézőtéri eseményeket is feljegyezze, vagy vélekedjen azokról. Fontosnak tartjuk ezeknek a tudósításoknak a felidézését is. „Az első és legrégebb az a panasz, amely a későn jövők ellen szól. Ezeknek a kunsztátoroknak tulajdonítható, hogy mikor a függöny felgördül, a színészek majdnem üres nézőtér előtt kezdik az előadást, amelynek egyes részei teljesen belevesznek a járás-kelésbe... a közönségnek ez a része azzal kárpótolja Táliát, hogy a harmadik felvonás közepén, már kezdi keresgélni a harmadik széksor alá tévedt sárcipőjét, felrángálja a télikabátját...” A későbbiekben felhívja a cikk írója a figyelmet a ruhatár használatának szabályaira.

A Karenin Anna előadását többször megzavarta a karzat közönségének színházi előadásokhoz nem illő viselkedése. A legszebb vagy legdrámaibb jeleneteknél hangos megjegyzések, erőltetett köhögések „magánmultságok” beszélgetések zavarták meg az előadást. A színházi referens a szolgálatos rendőr erélyes fellépést kérte ilyen esetben.

Ma már hihetetlennek tűnik az, ami 1911-ben természetes volt, hogy a színészek, színésznők ruháira vonatkozó dicséretetek mindég a színész jó ízlésére és zsebére, azaz anyagi áldozatkészségére utaltak, mert a színészek nem csak a maguk rendelte kosztümöket, hanem azoknak költségeit is viselték.

Elszánt és megtörhetetlen harcosa Dénes Sándor a magyar színjátszásnak. A Szamos napilapban türelmetlenül írja: „Öt napra vizitel a szatmári színházban Tália, akinek érkezését talán még egy szezonban sem előzte meg annyi izgalmas fordulat, mint az idén. A sok izgalom dacára még mindig nincs színigazgatónk... Ma már ott tartunk, hogy ahhoz, hogy a

Szatmár város tulajdonát képező színházban a szatmári közönség pénzéért ki játsszék, legkevesebb hozzászólása Szatmár városának s a szatmári közönségnek van.” Szamos 1923. október 7., Dénes Sándor.

Előadás utáni napon a Szamos napilapban megjelent a beszámoló. Dénes Sándor beszámoló-kritikáit ma is szívesen olvassuk, mert szellemességük, tanítani való fordulatai, telitalálatai, elragadó olvasmányok. Hol könnyed szellemességgel, hol kemény kíméletlenséggel, hol cinikus összekacsintással, hol poétikus fordulatokkal, hol plasztikus hasonlatokkal fűszerezett színházi beszámolói beszédtema és iránytű volt szatmárnémeti polgárosodó lakosság számára. Dénes Sándor sztár lett, ennek pedig az volt az előfeltétele, hogy megszülessen a harmadik produkció, a Dénes Sándor-i színházi beszámoló. Az ő írása életre kelt, elindult és sokszor erőteljesebben élte a maga életét, mint a színpadi szöveg, vagy egy-egy színészi alakítás. Elkapkodták, falták a szatmáriak. A színházzal nem lehetett nem foglalkozni, a színházhoz nem lehetett közönnnyel viszonyulni! Ebben a játékban Dénes Sándornak nagy szerepe volt.

Végezetül még egy színházzal kapcsolatos szerepe. Kiss Miklós (Kiss Ferencnek a Kamara elnökének bátyja) színművész 1918. február 25-án halt meg Szatmárnémetiben. A halálesetről értesítették a Székesfehérvárott élő édesapját és a testvéröccsét, aki Pilsenben szolgál, mint zászlós. A 37 évet élt művész temetése 1918. február 27-én, szerdán volt a színház udvarából. Eredetileg a színház elöcsarnokában akarták felravatalozni, azonban a hatalmas részvét miatt lemondtak erről a tervről. A temetés napján a kora délutáni órákban népvándorlás kezdődött a ravatalnál. A temetésre teljesen megtelt a Hám János utca és a Színház köz. A ravatalt az elhunyt pályatársai állták körül. Boros Jenő ref. lelkész magasröptű imát mondott. A színház kórusa a Miért oly borús című dalt énekelte Egressitől. A közönség nevében Dénes Sándor szerkesztő búcsúzott. Wagner Sigfried halálát játszotta a zenekar, majd a hatalmas menet elindult a vasú állomás melletti református temetőbe. Ott Perényi Kálmán a pályatársak nevében mondott búcsúbeszédet. Többek között a felső kereskedelmi iskola diákjai koszorút helyeztek el az elhunyt koporsójánál, és 50 koronát adományoztak az 5. gyalogezred özvegy és árva alapjába.

A vádlott

1940. szeptember 5-én érkezett Szatmárnémetibe Horthy Miklós. Október 24-én a Pesti Újságban megjelent cikket idézi a Szamos, ahol Dénes Sándort, volt lapja a Szamos, vádak egész sorozatával illette. Azt az embert, akiről a fentiekben beszéltünk. Dénes Sándornak távoznia kellett a Szamos napilaptól, annak ellenére, hogy a két világháború közötti nehéz időkben a vezetése alatt megjelenő napilap megpróbált helytállni a cenzúra állandó örködése ellenére. Most 1940. októberében azonban fergeteges támadás és rágalom célpontja lett. A Szamos nyílt zsidóbarát lap volt, Dénes Sándor szabadkőműves és zsidó, kiszolgált a forradalmat, a kommunistákat és a románokat is, peregnék a súlyos vádak. „A honvédvezérkar a felszabadulásakor méltán ítélte meg úgy a helyzetet, hogy a Szamos című lapot kell beszüntetnie... Pár nap múlva azonban általános meglepetésre ezzel ellenkező, olyan intézkedés történt, hogy a Szamos kapott lapengedélyt... A Szatmári Újság című napilap nem kapott engedélyt...” Most 1940. október 24-én, már az a Figus Albert a főszerkesztő, aki 1913-ban a szatmári szabadkőműves páholy megalapítója volt, árulkodik tovább a Pesti Újság cikkírója. „Követeljük az aktív és volt szabadkőművesek eltávolítását a közéletből! Követeljük a Szamos azonnali betiltását és a Szatmári Újság megjelenésének engedélyezését, mert mögötte hatalmas magyar tömeg áll.” A témát felvető szatmárnémeti és a budapesti háttérre itt most nem térünk ki, nem érdemes, hiszen a mi főszereplőnk és hősünk Dénes Sándor, már leváltott főszerkesztő. 1944. március 19-től a náci megszállástól nagyot fordult a világ.

Auschwitz 1944.

1944-ben, a 64 esztendőes Dénes Sándort eldeportálták. Auschwitzban halt meg. Dénes Sándor élete és munkássága a boldog békeévek, és a két háború közötti Szatmárnémeti művelődéstörténetének jelentős szelete. Újságírók egész sora nevelődött, tanult mellette. Az újságíró Ady szellemiségét hozta magával Szatmárnémetibe. Talán ő volt az egyetlen olyan értelmiségi, aki Ady, Móricz, Karinthy, Bródy Sándor, Szép Ernő stb. kézfogását hozta ebbe a városba, és nem ment tovább, hanem itt maradt, hogy tovább adja a helyieknek. Az ő szellemi szűrőjén keresztül alkothatunk képet arról a köz – és művelődési életről, ami ebben a városban a XX. század első felében folyt. Közszerelései erősen befolyásolta a város szellemi életét, lakosság érzelmi és gondolatvilágát. Zsidóként született, magyarként élt és harcolt. Öncsonkításra oly hajlamos nemzetünk őt is odadobta a nácizmus haláltáborába. Ettől pedig mi magyarok kevesebbek és rosszabbak lettünk. Akinek nem pirul az arca e miatt, nincs joga azt mondani magáról, hogy keresztény.

Csirák Csaba